

NELJÄ KIRKKOA PALANUT

Kuten niin monissa muissakin pitäjissä ovat Kiteen kirkot vuosisatojen myötä saaneet kokea monenlaista tuhoa ja hävitystä. Kun kirkkoja paloi tuhkatieheään, saivat kiteeläiset naapurikuntalaisilta eräänlaisen pilkkanimen: kirkonpolttajat. Kuten tulemme huomaamaan ei nimitykselle siinä mielessä ole katetta, että kiteeläiset itse olisivat kirkkojaan polttaneet. Tuhot tapahtuivat sotien melskeissä ja onnettomien olosuhteiden kautta

Suorlahden kirkko

Kiteen seurakunnan historian voineen katsoa alkaneen joko vuonna 1630, jolloin Viipurin tuomiorovasti Nikolai Magni määräsi Yrjö Pietarinpojan (Jören Petri) Kiteen Ja Liperin seurakuntien sielunpaimeneksi, tai vuonna 1631, jolloin Yrjö saapui Kiteen pogostan Suorlahden kylään. Noin vuosikymmenen ajan hän piti jumalanpalveluksia ja muita kokouksia talonpoikien pirteissä.

Suorlahti oli ilmeisesti noihin aikoihin eräänlainen keskuspaikka, sillä eräessä 1640-luvun kartassa mainitaan Kiteen pitäjä nimellä Sorolax Sochn (Suorlahden pitäjä). Näin ollen oli ymmärrettävää, että kirkko ja pappila rakennettiin sinne. Lakimääräisillä käräjillä 1642 määrättiin Yrjö Pietarinpojalle kaksi autiotilaa Suorlahdelta pappilaksi ja samaan kylään tuli pystyttää myös kirkko. Mielenkiintoinen piirre on se, että myös ortodoksiset talonpojat veloitettiin ottamaan osaa kirkon rakentamiseen.

Kirkon paikka ja sen tarkka rakentamisvuosi ovat jossain määrin arvelujen varassa. Perimätiedon mukaan se sijaitsi Oriveteen pistävällä niemellä Mujumäen pellolla. Myös mainitaan läheinen Roikkolan rinne. Rakentaminen lienee tapahtunut 1640-luvun alkupuolella. Kirkko on ollut puinen, mutta lähempi ä yksityiskohtia sen muodosta tai koosta ei ole tiedossa.

Kun Ruotsi-Suomen kuningas Kaarle X Kustaa hyökkäsi 1656 Puolaan ja alkoi ns. ruptuurisota, hyökkäsivät venäläiset puolestaan itäiseen Suomeen. Sota sai uskonsodan luonteen ja kirkkoja sekä kappeleita poltettiin ja tuhottiin molemmin puolin. Tällöin tuhoutui myös Kiteen kirkko perusteellisesti. Jäljelle jäi vain kello, mikä voidaan päätellä siitä, että sen särkyemisestä on maininta vuodelta 1672.

Ensimmäinen kirkko nykyisellä paikalla

Syyskäräjillä 1665 ja 1667 on Kiteen talonpoikia kehoitettu rakentamaan uusi kirkko. Asiakirjat eivät kerro, millainen kirkko sitten oli tai milloin se valmistui. Kuitenkin piispantarkastuskertomuksessa vuodelta 1677 kerrotaan tietoja kirkon irtaimistosta, joten rakennus on valmistunut huomattavasti ennen tätä, ehkäpä vuoden 1670 paikkeilla.

Varsin mielenkiintoinen on Ruotsin valtionarkistossa säilynyt Erik Utterin vuosina 1649-50 piirtämä kartta Käkisalmen läänistä. Kartan mukaan nykyisellä paikalla oli luterilainen kirkko jo silloin. Näin ollen Kiteellä olisi samanaikaisesti ollut kaksi kirkkoa, toinen Suorlahdella, toinen kiteenjärven rantatörmällä. Jälkimmäinen olisi ilmeisesti myös tuhoutunut vuoden 1656 sodassa.

Joka tapauksessa Yrjö Pietarinpoika (kuollut 1672) ehti saarnata myös uudessa kirkossa. Sen sijaan kellotapulin pystyttämistä hän ei nähnyt, sillä se tapahtui vuonna 1690.

Ison vihan ja siitä seuranneen pikkuvihan aikoina tämä uusi kirkko joutui moneen otteeseen hävityksen kohteeksi. Näin tapahtui muun muassa venäläisen sotaväen oleskellessa kirkonmäellä ja repiessä rakennuksista lautoja nuotiotuliinsa. Niinpä esimerkiksi tapuli oli rakennettava kokonaan uudestaan kahteen kertaan. Kirkko sen sijaan saatiin korjaamalla kestäväksi aina vuoteen 1757 saakka.

Näistä ankarista ajoista meitä muistuttaa kirkonmäelle pystytetty pikkuvihan muistomerkki, yksinkertainen ja jyrä kuin sen ajan suomalainen talonpoika.

Ulrika Eleanorin kirkko

Kun rauha vihdoinkin palasi, alettiin jo 1750-luvun alussa harkita uuden kirkon rakentamista. Anottiinpa kuninkaaltakin uutta kirkkorakennusta jo pahoin rappeutuneen tilalle. Kitee kuului muutoin tällöin Porvoon hiippakuntaan, ja vuonna 1752 kerättiin hiippakunnan kaikissa kirkoissa kolehti Kiteen uuden kirkon avuksi.

Rakennustyöt saatiin käyntiin kuitenkin vasta 1757 ja kesti vielä neljä vuotta, ennen kuin kirkko voitiin juhlallisesti vihkiä tehtävänsä. Se oli puusta rakennettu ristikirkko monien sen ajan kirkkojen tapaan. Istumaan mahtui noin tuhat henkeä, joten kovin suuri ei pyhäkkö ollut. Nikkarintyön kirkon sisustuksessa teki kuuluisa joroislainen Erik Tegman. Sen sijaan itse rakennusmestarista ei ole tietoa.

Tämän ruotsin leskikuningattaren mukaan ristityn kirkon ehkä parasta antia olivat tuon ajan kuuluisamman kirkkomaalarimme oululaisen Mikael Toppeliuksen tekemä alttaritaulu, joka esitti Vapahtajan tuloa tuomittavaksi, ja maalaukset takaseinällä sekä kirkon muu koristelu.

Tämä kirkko olikin sen ajan mittapuun mukaan varsin upea ja todellinen ylpeyden aihe kiteeläisille.

Jatkuvien korjauksien ja maalauksien kirkko pidettiin hyvässä kunnossa. Maalattiinpa sen 1800-luvun alkupuolella kerran punaiseksikin. Sen sijaan entisen kirkon ajoilta periytynyt tapuli jouduttiin purkamaan ja rakentamaan uusi v. 1819 monien viivytysten jälkeen. Juhannuksen tienoissa 1842 iski salama tapuliin ja turmeli sen pahoin. Onneksi sentään kaunis kirkko säilyi vahingoittumattomana. Tapulin korjasi sitten perusteellisesti Savitaipaleen kuulu kirkonrakentaja David Rahikainen. Työ oli niin kestävä, että tapuli purettiin vasta 1897 tarpeettomana.

Suuri onnettomuus tapahtui kesäkuun 25 1876 aamuyöstä, jolloin Ulrika Eleanorin kirkko paloi maan tasalle kahdessa tunnissa. Syytä kirkon paloon ei koskaan saatu tarkoin selville, ainoastaan se, että palo alkoi kirkon sisältä, ei kuitenkaan sakastista. Kansa kuiskaili kangaskyläläisen poppamiehen, Väistön, aiheuttaneen tulipalon tekemällä kirkossa noitatemppejaan, mutta mitään varmuutta asiaan ei edes poliisikuulusteluissa saatu. Sen ajan valaistus- ja lämmityslaitteita ajatellen ei vanhan puukirkon syttyminen ollut mitenkään yliluonnollinen asia.

Lautakirkko

Kirkon palamisen jälkeen ei seurakunnalla ollut minkäänlaista kokoontumishuonetta, vaan jumalanpalvelukset pidettiin aluksi pappilan tuvassa. Siksi ryhdyttiinkin kiireesti toimiin väliaikaisen kirkon rakentamiseksi. Asiaa valmistelemaan asetettiin toimikunta, jonka ehdotuksen mukaan sitten rakennettiin kirkko pystylaudosta maahan upotettujen patsaiden varaan. Se oli kooltaan 7 x 14 sylvä eli noin 12,5 m leveä ja 25 m pitkä. Siis varsin pieni rakennus kirkoksi.

Lautakirkko oli valmis jo vuoden 1876 joulukuussa. Se sijaitsi kirkkoaidan ulkopuolella pohjoispuolella maantietä, joka kulki kirkkomäen päältä. Varsinaista vihkimistä ei koskaan suoritettu, koska kyseessä oli väliaikainen ratkaisu. Mutta mikkelipäivänä pidetty jumalanpalvelus oli kuitenkin tavallista juhlavampi.

Hatara ja vetoinen lautakirkko oli noin kymmenen vuotta Kiteen seurakunnan kokouspaikkana. Talvisaikaan oli niin kylmä, että kirkossa istuttiin vällyt ympärillä. Epämukavat olosuhteet luonnollisesti aiheuttivat kirkossakäynnin vähentymistä, eikä koko seurakunta olisi sinne mahtunutkaan. Lautakirkko tuhoutui syksyllä 1887 samanaikaisesti, kun uuden kivikirkon sisus paloi.

Kivikirkko

Samanaikaisesti kun suunniteltiin väliaikaista lautakirkkoa, aloitettiin jo myös pysyvän kirkon esityöt. Aluksi haluttiin rakentaa puukirkko, mutta senaatti kielsi kirkon rakentamisen puusta. Näin oli kiteeläisten tehtävä

kivikirkko, vaikka sen kustannukset (noin 200 000 silloista markkaa) seurakuntalaisia hirvittivätkin.

Kirkon piirustukset tilattiin arkkitehti Sjöströmiltä, joka oli perustanut Helsinkiin ensimmäisen yksityisen arkkitehtitoimiston ja piirtänyt mm. Teknillisen korkeakoulun rakennuksen. Hän ei koskaan nähnyt suurtyötään valmiina, sillä hän kuoli jo v. 1885. Rakennusurakka taas annettiin maakauppias Laurikaiselle, joka kaupan päälle oli luvannut hankkia kirkkoon alttaritaulun. Lupauksensa hän myös täytti ja tilasi rouva W. Ahrenbergiltä taulun, joka oli maalattu da Vincin taulusta Pyhä ehtoollinen tehdyn vaskipiirroksen mukaan. Jostain syystä Kiteen seurakunta kuitenkin taulua hyväksynyt, vaan alttaritaulun paikalla oli vuosikymmeniä kolmio, jonka sisällä oli silmä. Vasta vuonna 1924 saatiin B. Lagerstamin maalaama nykyinen alttaritaulu, joka sekin esittää Pyhää ehtoollista.

Harmaa graniitti kirkon seiniin saatiin Komolin Kalliosta Savikolta ja tiiliä tehtiin Kiteenlahdessa. Työ joutui varsin nopeaan ja urakoitsija Laurikainen perusti kaupan kirkonkylään, jotta työmiehet saattoivat kuluttaa ansionsa sinne. Kirkon piti olla valmis vuoden 1887 syyskuussa, mutta ripeän työtahdin ansiosta se valmistui jo loppuvuodesta 1886. Loppiainena 1887 saattoi lääninrovasti von Konow toimittaa uuden kirkon vihkimisen.

Rakennustyö oli herättänyt huomiota yli koko maan ja jopa pääkaupungin lehdet kirjoittivat siitä. Niinpä kirkko täyttyi vihkiäispäivänä ääriään myöten, sillä myös monet naapurikuntalaiset halusivat nähdä komean temppelin.

Vielä kerran kohtasi seurakuntaa kuitenkin onnettomuus. Syksyllä 1887 Laurikainen yhtiökumppaninsa Viklundin kanssa korjautti kirkon peltikattoa. Tässä työssä käsiteltiin siihen aikaan tulta tai paremminkin hehkuvia hiiliä, joita säilytettiin rautapadassa. On mahdollista, että juuri tämän työn yhteydessä tuli pääsi irti ja levisi nopeasti kirkon sisällä tuhoten koko sisustuksen. Vain kiviseinät jäivät pystyyn. Isku oli sitäkin ankarampi, kun kirkko oli vakuuttamaton. Asiasta käytiin pitkään oikeutta. Vaikka kihlakunnan oikeus määräsi Laurikaisen ja Viklundin maksamaan korvauksina puolet vaaditusta vahinkosummasta, niin ylemmät oikeusasteet hylkäsivät vaateet, ja vahinko jäi seurakuntalaisten maksettavaksi. Velkaa olisi toki ollut jo ennestäänkin tarpeeksi.

Kirkko kuitenkin korjattiin kolmena seuraavana vuonna, eikä sitä työtä annettu muille, vaan seurakunnan 12-henkinen rakennustoimikunta huolehti urakoinnista. Osa seurakuntalaisista suoritti osuutensa rakennuskuluista työnä, mikä varmaankin alensi kustannuksia. Samanaikaisesti hankittiin kaksi uutta kirkonkelloa Helsingistä. Samaiset kellot voi kuulla vielä nytkin.

Uudet vihkiäiset päästiin viimein suorittamaan syyskyyn 28 päivänä 1890. Silloin lääninrovasti Lackström vihki kirkon, ja väkeä oli jälleen tungokseen asti. Oleellisin ero nykyiseen käytäntöön oli silloisessa kirkossa saarnastuolin paikka. Se sijaitsi korkealla alttarin yläpuolella, siis varsin erikoisessa paikassa. Esimerkiksi piispa Colliander kummasteli saarnastuolin paikkaa. Nykyiselle sijalleen tuoli kuitenkin tuli vasta 20-luvulla.

Sähköt kirkkoon saatiin 1924, vaikka jotkut kirkkovaltuuston jäsenet asiaa vastustivatkin taloudellisista syistä. Samoihin aikoihin lahjoitti kauppiaanrouva Iida Kankkunen kirkolle kattokruunun, joka poistettiin käytöstä vastaviimeisen suurehkon korjaustyön yhteydessä. Itse sisustus on kuitenkin säilynyt alkuperäisessä asussaan näihin päiviin asti.

Kiteellä kirkkoherrana 20 vuotta toiminut Hugo Godenhjelm on kirjoittanut: Varjelkoon Jumala Kiteen kirkkoa ja siunatkoon Hän sitä kylvöä, mikä sukupolvesta sukupolveen tässä pyhäkössä toimitetaan.

Käytetyt lähteet:

U. Karttunen: Kiteen seurakunta (300-vuotisjuhla-julkaisu)

U. ja E. Karttunen: Kiteen seurakunnan historia

I. Härkönen: Karjalan kirja

V. Saloheimo: Pohjois- Karjalan historia II ja III

I. Ahava: Kiteeltä minkä mitäkin